سۆسیالیزاسیونی منداڵ تا پێش قۆناغی هەرزەکاری.. کاوە جەلال

پێشگۆتن

ئەم توێژینەوەیەی سۆسیالیزاسیۆن تەرخانکراوە بە قۆناغێکی پێگەیشتنی مرۆڤ کە قۆناغی منداڵییە لە زایینەوە تا پێش هەرزەکاری. توێژینەوەکە خەریکبوونە لە تەک پرسەی سۆسیالیزەکردنی مرۆڤدا وەک بوونەوەرێکی گەردوونی، کە دەبێت لە نێو کۆمەڵدا بژی، کە پێدەگەیەنرێت و ئەویش دەبێت کۆستیی خۆی پێبگەیەنێت.
بەگومان ئاشکرایە توێژینەوەی سۆسیالیزاسیۆن بەرهەمێکی خەرئاوایە، لەرێشدا دەشێت کار بە دەستکەوتە هەمەلایەنییەکانی توێژینەوەی سۆسیالیزاسیۆن بکرێت، یان فاکتەرە گرنگەکانی سۆسیالیزاسیۆن لەبتوێژرێنەوە کە زۆر جار هەر یەکیان بە خۆی بنەمای مێتۆدێکی پسیکۆلۆژییە، لە ئەمە واتایەکی ئەوتە ناگەیەنێت کە یەکێک لەو مێتۆدانە کراوە بە ڕەگەبەینی هزریانەی توێژینەوەکە. بە نموونە ئەمە پابەند بە سۆسیالیزەکردنی منداڵەوە ناچارین جەخت لە پرسیاری فەربوون بکەین بەبە ئەوەی بەند بین بە تیۆریی فەربوونەوە (پاڤلۆڤ)، یان پێویستە شکۆفە و وەرگەینی کۆمەڵایەتییانەی ڕەفتار ئاشکرا بکەین، لە مەرج نییە لەرێدا ڕەفتارگەری (واتا بەهاڤیەریزم کە دەمەکە شکستی هێناوە) وەربگرین، هاوکات پێویستە ڕووبکەینە پرسیاری ئاوەڵابوونی هزرین و زمان لای منداڵ، لە ئەمە وەرگرتنی مێتۆدی مەئریفە (cognition) نییە. نەخێر مێتۆدی ئەم توێژینەوەیە شرۆڤەیی ڕەخنەییە و مرۆڤ دیالەکتیکییانە لە پێوەندیدا وەردەگرێت، واتا وەک پابەند بە ژینجیهانەکی تایبەتییەوە کە مەرک بە کۆستی و ڕەفتاری ئەو دەدات، لە ئەویش لە لایەنی خۆیەوە بە کردار و ڕەفتار و شێوازی هزرینی کاریگەری لەسەر ئەو ژینگەیە دەنوێنێتەوە کە ئەو تێیدا دەبزوێت.

١- تێگەی سۆسیالیزاسیۆن

ئایا لە چ ڕوانگەیەکەوە دەتوانین پرسی سۆسیالیزاسیۆن بەگونجاوی ڕوونبکەینەوە؟ ئایا پێکهاتەی سروشتیی مرۆڤ پاڵەزە بە ئەوە کە تاکەکەس خۆی بە ژینگەکەی بگونجێنێت، وەک چۆن ئالپەرت بەگوێرەی 'تیۆریی پێکهاتەی ناخەکی (Dispositionstheorie)جەختی لەدەکات (1)، یان سۆسیالیزاسیۆن بەپێی کۆمەڵگەو وەک پرسەیەکی نەرماتیڤ

(پەواریی) شیاوی ووونکردنەوەیە، وەک دورکهایم دەیبینێت؟ بە دیدی دورکهایم گەرەکە لە سەسیالیزاسیۆندا "کرەکەکی دی بە بوونەوەری منگەرا و ناسەسیالی ساوا بدرێت، کرەکەک کە بتوانێت ژیانەکی سەسیال و ئاکاریی بەدەوە بەرێت"(2).

گەرچی مرۆڤ بوونەوەرەکە لە سروشتییەوە دەتوانێت خۆی بە ژینگەکەی بگونجێنێت، لە یەکلایەنی دەبێت گەر تەنیا لە پەکهاتەی سروشتیی مرۆڤەوە لە پرسی سەسیالیزاسیۆن بەوانین، هاوکات یەکلایەنی دەبێت گەر وای بە بچین کە سەسیالیزاسیۆن لە لایەنەکەوە کە کەمەگەیە، ئاراستەی مرۆڤ دەکرێت و لەرەشدا وەک بابەتەکی ناچالاک (پاسیڤ) یان وەک دەستوەژ بە گونجاندن دایدەنێت. بە پەچەوانەوە سەسیالیزاسیۆن ووو دەکاتە مرۆڤ وەک کەسەکی چالاک کە خۆی لە نەوچالاکیدا (Interaktion) دەبینێتەوە. ئەمە لە ووویکی سنووردارەوە بەکەمەایەتیکردنە، لە سەسیالیزاسیۆن زەرتر لەمە و بەتایبەتی بریتییە لە 'بەکەسکردن' (Personalization)، لەرەشدا 'کەس' واژەیەکە بە "ەەهەندی هەشکیی مرۆڤ و توانستی ئەو بە لەربوون (الوجود)"(3). سەسیالیزاسیۆن وەک بەکەسکردن بریتییە لە "پرەسەی گەانی تاکەکەس بە ئاراستەی ئەتەنەمی و سەربەخۆیی (…). تاکەکەس دەتوانێت بەەەی خەریکبوونی چالاکەوە لەتەک نەرم و بەها و هەەوەستی کەمەگەیەک و کولتوورەکەیدا پتر گەشە بکات و ئەرکەکانی هاوەاتییەکی بەتوانا وەربگرێت"(4). ئەمە لەرەدا بەندین بە پرەسەیەکی سەرجەمییەوە کە لە ەەوتیدا تاکەکەسەک، بەەەی مامەەەی چالاک یان ناچالاکەوە لەتەک کەسانی دیکەدا، دەگات بە شەوازەکانی ەەفتاری سەسیال و فەرەە کولتووریەکان، ئەم شەوازانەش پاشان تایبەتمەندیەکی کەسیی وەردەگرن. بەمەدا دەردەکەوێت کە بەچی لەنەوان کەسانی کەمەگەیەکی تایبەتیدا، سەرباری کاریگەریی پرەسەی سەسیالیزاسیۆن، جیاوازیی درشت هەیە.

لە هەەە دەبێت گەر باوەە بکەین، کە سەسیالیزاسیۆن تەنیا بەکەسکردنی مندالەە. لە بنەەەتدا نەک تەنیا مندالە، بەەکو کەسی کامەیش بەدرەژایی ژیانی لەنەو پرەسەی سەسیالیزاسیۆندایە، ئەمەش وەک خەریکبوون و ناکەکی یان خۆگونجان بە ژینگەی کەمەایەتی و دراوە کولتووریەکان. نەک تەنیا مندالە، بەەکو کەسانی کامەیش لە ەەفتاریاندا هەندەک جار "چاو لە کەسانی دیکە دەکەن"، هەندەک جار ەەفتاری ەەچاوکراو ەاستەوخۆ دەکەن بە نموونەی کرداری خۆیی، یان هەندەک جاری دی درەنگتر لاسایی دەکەنەوە، چونکە "من"-ی مرۆڤ چەقی پەیوەندیەکانی خۆی لە "ئەوانیدی"دا دیاری دەکات: "هەەوەستی، هەزرینی، پلاندانان و کرداری، هەمیشە ووەو ئەوانیدی ئاراستە دەدرەن، جا گەر تەنانەت ئەوانیدی لە کەتواری دەرەکیی ئەودا "

ئامادە نەبن (5).
ئەمە پەیوستە هاوکات جیاوازی بکەین لە نێوان تێگەی سۆسیالیزاسیۆن و پەروەردەدا. سۆسیالیزاسیۆن پرۆسەیەکە کە لە ڕێوتیدا ئەرگانیزمێکی مرۆڤیی بە پێکهاتەیەکی بیەلەژییەوە گۆشە دەکات بە کۆستییەکی بەتوانا بە کردار، لە پەروەردە تێگەیەکە "لەژێر سەرتێگەی سۆسیالیزاسیۆندا"، یان "واژەیەکە بە هەموو ئەو کردار و ئیجرایانەی مرۆڤان کە دەنوێنرێن بە ئەوەی کار بکەنە سەر گۆشەی کۆستیی مرۆڤ و پشتگیریی ئەو گۆشەیە بکەن بەگوێرەی پێوەری تایبەتی بەهایی"(6).

٢- شکڵەی کۆستی لە نێوچالاکیدا (Interaction)

سۆسیالیزەکردنی منداڵ لە کاتی زایینەوە لەنێو خێزاندا سەرچاوە دەگرێت و لە فەرگە درێژەی پێدەدرێت. لەم ڕێوتەدا منداڵ بەپێی نێوچالاکییەوە فێردەبێت خۆی بە داواکاری و چاوەڕوانیی ئەو گرووپانە بگونجێنێت کە ئەو لەنێویاندایە.

٢-١- سۆسیالیزاسیۆنی خێزانی پێش فەرگە

٢-١-١- منداڵ لە باوەشی خێزاندا

منداڵ لە یەکەم ساتی هاتنیەوە بە نێو جیهان بەندە بە ئەوانیدیەوە و بەبێ لالەکرنەوە و ئاگاداریی ئەوان ناتوانێت خۆی بژێنێت، بەیە چەقی گەڕانی کۆستیی منداڵ هەمیشە لەو جەرەی پرۆسەی سۆسیالیزاسیۆندایە کە سەرەتا لەنێو خێزانی ناوکیدا (core family) دەتە گەڕێ. لەرەدا جیهانبینیی دایک و باوک، واتا شێوازی بیرکردنەوە و تێڕوانینیان بە جیهان، ڕێی گرنگ لەوەدا دەگێڕێت کە چۆن منداڵەکەیان ئامادە دەکرێت بە بوون بە ئەندامێکی چالاکی کەمەڵە، ئەمەش شەقە بە شێوازە تایبەتیەکانی ڕەفتاری منداڵ دەدات پێش ئەوەی فێری ڕەو و نەرمی کەمەڵایەتی بووبێت. لە بنەڕەتدا شێوازەکانی سۆسیالیزاسیۆن بەزەریی سەرەنجامی ئەم جیهانبینیە: خێزان، جا دەوڵەمەند بێت یان هەژار، شاریی بێت یان گوندی یان ڕەفتارلادێیی، بە شێوازی بیرکردنەوەی کاریگەرییەک لەسەر جەری چێبوونی ئەو تاکە دەنوێنێت کە لە ئایندەدا وەک کردارنوێنێکی کەمەڵایەتی دەردەکەوێت. بە نموونە لە خێزانێکی ئەتەریتەری باوکسالاریدا پتر ڕەچاوی 'بەخێوکردن' یان 'خۆشکردن' دەکرێت و هەوە دەدرێت منداڵ لەنێو ئەو نەریت و ڕەوشتانەدا ببەسترێتەوە کە باوک و دایک، بەگومان بەزەری باوک، وەک هەقیقەتی ئەزەلی و

نەشیاوی خەڵەڵادان سەیری دەکەن. پێگەیشتنی کەسێتیی منداڵ لە خێزانێکی بەم شێوەیەدا تەواو جیاوازە لە شێوەی پێگەیاندنی منداڵ لە خێزانێکی کراوەی ئا-جیاوازدا کە تێیدا دەرفەت ئەخساوە بە ئەوەی پێکەا گفتوگۆ یان تەنانەت دانوستاندن لەسەر ئا جیاوازەکانی یەکدی بکەن.

بەتوانایی مرۆڤی منداڵ کەماسێکی مرۆڤییە کە بەهێوە فێربوون واتایەکی کرێکی وەردەگرێت، ئەمەش لە یەکەم ئەژی هاتنیەوە بە نێو جیهان، لە یەکەم گرتنی گەی مەمکی دایکییەوە بە لەوکانی، کەواتە لەو کاتانەوە کە منداڵ هەشتا فێرنەبووە تەوانین لەسەر شتەکانی ژینگە چەبکات. لەرەشدا "فێربوون بەگشتی لەسەر ئەوتەکی ئەرگانی ئوودەدات، ئەویش کاتێک منداڵ گرنگیدانەکانی خێی بە شێوەیەکی سپێنتان (عفوی) ئاڕاستەی ئەو جێیانە دەکات کە ئەو لێیان جێش و شیمانەکانی جووڵە بە خاتری ئەو گەڵانە هەشکی و جێستەیانە بەدیدەکات کە لە پێگەیشتندان"(7). کەواتە لە یەکەم ڕۆژی هاتنی منداڵەوە بە نێو جیهان شێوەیەکی لەکخشان لە نێوان ئەوی کەرپە و ژینگەدا (سەرەتا خێزان وەک ئاسپەرراوی ڕەکخراوی کەمەایەتی و پاشان دامەزراوی دیکەی وەک باخچەی منداڵان و فێرگە و هتد) دەتە ئاراوە و نیشانەیە بە ئەوە کە منداڵ تەنیا لەنێو کەمە و کولتوورەکی تایبەتیدا شیمانەی ئاوەابوونی هەیە. "کاریگەریی ئەوانیدی لەسەر ڕەفتاری تاک بەوەدا دەردەکەوێت کە زەرینەی ڕەمەک و پێداویستییە مرۆڤییەکان تەنیا لەنێو چەوێکی سەسیالدا شیاوی بەدیهێنانن. بەتایبەتی لە منداڵیدا کە بەها بناغەییە کولتووریەکان سەسیالیزە دەکرێن، تاک بەندە بە لالەکردنەوەی کەسانی دیکەوە و ناتوانێت بەبە ئەوان پێداویستیەکانی خێی ساتار بکات، ئەمەش تەنیا وەرگرتنی خەراک و پاراستن لە سەرما ناگرێتەوە، بەڵکو هەروەها هەمنکردنەوەی منداڵ بەهەی پێیوەندییەوە. لەبەرئەوەی ئەم پێداویستیانە بەڵێی پێیوەندیی نەویەکییەوە ساتار دەکرێن، ئەوا لە ڕەوتی هەوڵەکانی سەسیالیزاسیەندا دەبن بە بناغەی یەکەم ئەزموونەکانی منداڵ. لەم هەوڵە دامەزراوییە بنەماییەوە، هەروەها لە هەوڵەکانی خێزانی ناوکییەوە کە بەڵیانەوە مەرجی جیاواز بە دابینکردنی پێداویستییە کەسییەکان ئامادە دەکرێن، تایبەتمەندیەکانی ڕەفتاری کەمەگەیەک سەرهەدەدن و زەمینەی ڕەفتارەکانی تاکەکەسان و پێیوەندیە نەوکەسییەکان پێکدەهێنن"(8).

لەنێو چەوەی سەسیالیزاسیەندا پێداویستیە خێییە بناغەییەکان، بە تایبەتی ڕەمەکەکان (برسێتی، سێکسوالێتی، نووستن)، هەروەها پاڵەزە (دافع) ناخەکییەکان (واتا هەوەدان بە ناساندن لەلایەن ئەوانیدییەوە، لالەکردنەوە)، لە ڕەوتی وەرگرتنی توخمە

سەسیەکولتووریەکاندا (زمان، نەرم) بە شێوەیەکی ئەوتە کاریان تێدەکرێت کە ئیدی لە سەرنجامدا کەستییەکی سەسیەکولتووری وەک سەرنجامی کاریگەرییە نەویەکییەکانی تاک و ژینگەی کۆمەڵایەتی دێتە ئاراوە.

لە دەبەت پێویست بە کەشەی کاریگەرییەوە دوو ئاماژەتە دیاری بکەین: لە لایەک گەشە یان بەدگەشەی منداڵان دەگەڕێتەوە بە ڕێی دایک و باوک، هەروەها بە پەروەردەکاران (بە نموونە فەرکاران)، لە لە لایەکی دی، وەک ئاماژەیەکی دووەم، "منداڵانیش کاریگەری لەسەر دایک و باوک و پەروەردەکاران" و لەرەشەوە "لەسەر سەرجەم گەڕانی کولتووری" دەنوێنن (9). توێژینەوەکان لە بواری (child effect)دا ئاشکرای دەکەن کە کاریگەریی منداڵ لەسەر دایک و باوک و کەشەی خۆگونجاندن لەکاتی "دووگیانییەوە" سەرتا دەگرێت و منداڵان "تا تەمەنی پێگەیشتوویی ییزەک ئەرکی گەشەیی دەخەنە بەردەم دایک و باوکیان: زاییین، مشووری خەراک و سەرپەرشتیی مەلەتکە، ناونووسکردنی منداڵ لە فەرگە، هەبژاردنی پیشە" و هتد. ئەم جۆرە ئەرکانە بریتین لە "پەیەندەی کەشەیی بە دایک و باوک، کە لەتەک خەیاندا دەخگەیی ئاشکرا لە ڕەوتی ژیانی ڕۆژانە و پیشە و هاوسەرێتیدا دەهێنن"؛ ئەو شتانە کە واتای کرکییان بە ئەوان هەیە، هەروەها بەرپرسیارییەکان، ئەوجا دەخی ناخکییان و ئەو شتانەی ئەوان لە ژیانیاندا گرنگییان پێدەدەن، لە ڕەوتی کەشکانی گەشەی منداڵەوە کرکیانە کاریان تێدەکرێت(10). منداڵان لە هەموو قۆناغەکی تەمەندا دایک و باوکیان بەرەنگاری روانگە و نرخاندنی "لەچکەلادەر" دەکەنەوە(11). لە منداڵان هەروەها زەر جار لە ڕەوتی فەربوونی فەرگەییدا، هەروەها لە ڕەوتی ئەزموونیاندا کە بەهەی پێوەندییەوە لەتەک منداڵانی دیکەدا دەیکەن، زانینی نوە بە دایک و باوکیان دەگەیەنن، لەرەشەوە زەر جار تەوانین و هەوەستی ژیانیان دەگەڕێن.

٢-١-٢- سەسیالیزاسیۆنی تایبەت بە ڕەگەزەکان

سەسیالیزاسیۆن ڕووداوگەلی ئاڕەزتر لەخەدەگرێت کە دەتوانین ناویان بنێین فەربوونی ڕەو: "ڕەو بریتییە لە (…) نموونەیەک بە سەرجەمەتیی ڕەفتار (…): ڕەی ڕەگەزی، ڕەی خزمایەتی، ڕەی پیشەیی و هتد. لە بە فەربوونی ڕەوە فەربوونی نەرم و بەها لکاوە"، ئەم نەرم و بەهایانەش "کە چاوەوانین و کۆمەڵایەتییانە پێناسەکراون، دەدرێن بە هەڕگرانی ڕەکە و بە ئەوانیش واتای فرمان دەگەیەنن تاکو بەو چاوەوانییانە بگونجێن"(12).

فەربوونی ڕێ پێویست بە ڕێی نەرینە و مەیینەوە ئەو واتایە دەگەیەنێت کە منداڵ "فەر ببێت هەدی هەدی ڕەفتار بنوێنێت و هەست بکات و جیهان ڕاڤە بکات وەک ئەو کەسانەی کە خەیان لێنەو هەمان جەری کەسیدا دەبینێنەوە"(13). تەنانەت لە تەمەنی منداڵیدا کوڕان و کچان فەری ڕەفتاری ڕەئاسا دەبن، ئەوان لە لایەن دایک و باوک، هەروەها هەڵگرانی دیکەی سەسیالیزاسیۆنەوە، بەجەردەکرێن و بەم ڕەیشەوە شوێن ی کرداریان دیاری دەکرێت. "یەکەم داواکارییە سادەکان بە ئەوە کە چێن گەرەکە مرۆڤ وەک کوە یان کچ ڕەفتار بنوێنێت، لە ڕەوتی ئایندەی پێگەیشتنیاندا و هەروەها تەنانەت لە خودی تەمەنی کامەیدا تایبەتمەتییان پێدەدرێت. بەم شێوەیە تەڕوانینی کەشەیی سەرهەڵدەدەن، بە نموونە: پیاوان گەرەکە بەهێز و بەسەز و سەرکەوتوو بن، لە کچان بە پێچەوانەوە لاواز و هەستدار بن و کەسانی دەوریان سەغڵەت نەکەن. ئەم شێوازانەی تەڕوانین تەنانەت لای منداڵانی پێنج ساڵان بەدیدەکرێن (…)."(14)

منداڵان لە ڕووی بیەلەژییەوە وەک کوە یان کچ دەزایەنرێن، لە ئەو پرسیارە کە چێن ئەوان گەڵان بە تایبەتمەندییە ڕەگەزییەکانی ڕەفتار دەدەن یان "ئەوان چە چاوەڕوانییەک بە 'نەربوون' یان 'مەبوون'ـەوە دەلکێنن، ئەوە بە سروشتی نەدراوە. کەواتە پێشبینی سەبارەت بە مەبوون یان نەربوون مەرجی سەسیالی هەیە، ئەم پێشبینییەش بەڕێی وەرگرتنی پێشدراوە سەسیالەکان و هەروەها لە خەریکبووندا بە ژینگەوە دەتە ئاراوە"(15). ئاخر منداڵ لە یەکەم ڕۆژی هاتنیەوە بە نەو جیهان بەرەنگاری چاوەڕوانی و شێوازی ڕەفتاری ڕەگەزیانە دەکرێتەوە: "دایک و باوک بە زایینی کوڕەکەوە روانگە و ڕەوتی ژیان و هیوا و مشوری جیاوازتر دەلکێنن وەک بە زایینی کچەکەوە. ئەوان (زەر جار بەبە ئاگا) بەرانبەر شیرەمژەیەکی نەرینە فەرمی دیکەی نەوچالاکی، یان بزووتنی جیاوازی جەستەیی و گوزارشتی ڕوخسار پیشان دەدەن وەک بەرانبەر شیرەمژەیەکی مەیینە، ئەوان کوڕان جیاواز لە کچان دەپێشن و هتد. بەم شێوەیە ئەوان لای مەلەتکەی نەر و مە شێوازی جیای ڕەفتار دەهێننە ئاراوە."(16)

لە ڕەوتی ساڵانی سەرەتای ژیاندا چاوەڕوانی و وەڵامدانەوەکان، ڕاڤەی تایبەتیی ڕەفتار، دەستوەژەکان بە نواندنی فشار کە تایبەتمەندیی ڕەگەزییان هەیە، هەمیشە پتر پەرەدەسێنن، کە ئیدی منداڵ زەرتر چالاک دەبێت و لە پراکتیکە سەسیالەکاندا بەشداری دەکات. هاوکات منداڵ لە ڕووی ڕەگەزییەوە وردتر دەرکی ژینگە دەکات و ڕاڤەی دەکات. بەم شێوەیە منداڵ لە خەزاندا و بەڕێی لایەنە دەرکییەکانی سەسیالیزاسیۆنەوە، بە نموونە هەڤاڵان، پەتوکی وەنەیی، تەلەڤیزیۆن، نەوەندی گشتی (شەقام، دوکان، هەکانی

گۆیاندن) و ڕەکلام و هتد، ئەزموونی ئەوە دەکات کە مەبوون یان نەربوون چە واتایەک دەگەیەنێت (17).
منداڵ دوای زایین پەیوەندییەکی بەهێزی بە دایکەوە هەیە، چونکە دایک لە پلەی یەکەمدا مشووری منداڵ دەخوات، لە بە ئەوەی منداڵ بتوانێت گەشان بە ئاگایی کەسێتیی خۆی بدات، ئەوا دەبێت خۆی هەدی هەدی لە دایک جیابکاتەوە. "ئەم پرسیەی جیابوونەوە لای کوڕان و کچان جیاوازە. کچان زەرتر لە کوڕان لە دایکیان نزیک دەمێننەوە. کچ لەڕەدا دەتوانێت بەشی نزیکییەوە لە دایک هەستەکی بە شوناسی کەسیی هەبێت و ئەم هەستە زەرتر ڕە بە بەردەوامی (ئیدامە) و نزیکی دەدات وەک لای کوڕان. لەڕەوە لای کچان ئەوە وەک سەرەنجام دەکەوێتەوە کە لای ئەوان ئەدگارەکانی وەک هەستناسکی و هاوهەستیی سەزمەند"(18) سەرهەڵدەدەن. گەیشتن بە شوناسی ڕەگەزی بریتییە لە پرسەی گەشەی منداڵ بە بوون بە کوڕ یان بە کچ.
باخچەی منداڵان لەپاڵ خێزاندا گرنگترین نەوەندەکانی سەسیالیزاسیۆنی منداڵانە لە نێوان تەمەنی سێ تا شەشساڵیدا (19). لەڕە نەک تەنیا ژینگەکی تایبەتی و پسپۆرانە (وەک ئامرازی گەمە، ڕووی دەرەوە و ناوەوەی بینا و هتد) بە مەبەستی پەروەردەییەوە چەدەکرێت، بەڵکو لەڕە منداڵان ڕەژانە فەر دەبن لە پەیوەندییەکی سەسیالی گەورەتردا کردار بنوێنن. لەڕە زەر جار پرسە ڕەگەزییەکانی سەسیالیزاسیۆن بە چەشنێک ڕوودەدەن کە خودی پەروەردەکاران ئاگایان لێیان نییە. ئەوان زەر جار دەرک بەوەش ناکەن کە چە وێنەیەکی تایبەتیی ڕەگەزییان هەیە کە ڕەفتاری خۆییان دیاری دەکات و کاریگەری لەسەر منداڵان دەنوێنێت. لە بنەڕەتدا کوڕان و کچان لە سەرەتای تەمەنی باخچەی منداڵاندا فەربوون کە چاوەڕوانییە ڕەگەزییە تایبەتیەکان چە واتایەکیان بە ئەوان هەیە، ئەوان هەروەها گەشانیان داوە بە شوناسەکی سەرەتایی سەبارەت بە ڕەگەزی خۆیان. ئەوان دەزانن کور یان کچ بە چی گەمە دەکات، چە ئەدگارەکی ڕەفتار بەگشتی بە کوڕان یان بە کچان دەدرێت و هتد.

٢-٢- سەسیالیزاسیۆنی فەرگەیی

منداڵ لایەنی کەم لە تەمەنی شەش ساڵییەوە هەموو ڕەژەک، جگە لە ڕەژانی پشوو، چەند سەئاتێک لە فەرگە بەسەردەبات و ئەمەش دەشێت شەش تا نە ساڵ بخایەنێت. منداڵ لەم ماوە درێژخایەنەدا نەک تەنیا لە خۆیەوە مامەڵەی جیاواز لەنەو فەرگەدا دەکات، بەڵکو هاوکات لە ڕەوتی پەیوەندییە نەویکییەکاندا، هەروەها بەشی داواکاریی فەرگەییەوە، فەری شەوازی دیکەی مامەڵەکردن و ڕەفتارنواندن دەبێت،

کە پێکەا گەەان بەسەر شەوازە خەیەکانی کرداری ئەودا دەهێنن.
بە نزیککەوتنەوە لە سەسیالیزاسیۆنی فەرگەیی پەویستە سەرەتا بپرسین کە داخە سیستەمی فەرکاری بە چە شەوەیەک پەیوەندە بە کایەکانی دیکەی کەمەگەوە. ئاشکرایە کارایەکی سەسیالیزاسیۆنی فەرگەیی بریتییە لە گەیاندنی توانست، چونکە فەرگە بە ئەوە دامەزرێنراوە کە بە مندالەان توانستکانی وەک نووسین و ژماردن، زانستی سروشتی و ئەستەتیکی و هتد بگەیەنێت، کە مندالەان لە ئایندەدا پەویستیان پێیانە بە ئەوەی بتوانن داواکاریەکانی نەو پرسەی کار وەک فەرمانبەری فەرمی یان پیشەمەندی سەربەخە بەجێبگەیەنن. ئەرکەکی دیکەی فەرگە ئەوەیە کە دەرفەت بەخسێنێت بە ئەوەی مندال لە ەەوتی سەسیالیزەکردندا شکەفەی ناخەکی بکات و لەرشەوە بەی بلوەت گەەان بە توانای خەیی بدات، ئەوجا لە کاری تیمدا (کەیدا) جەگەی خەی بکاتەوە و خەی بگونجێنێت. دامەزراوەکان کە نووەنەرایەتیی بوارە کولتووریەکان دەکەن، لەوانە زانکە، سەنتەرەکانی توەژینەوە، دامەزراوە فەرهەنگیەکان بەگشتی و تەنانەت یانەکانی وەرزش، "چاوەروانیی ئەوە لە فەرگە دەکەن کە لایەنی کەم (…) گەچانەکی تەگەیشتن و گرینگیدان و مەئریفە و توانست بە نەوەی نوە ئامادە بکات، بەمەش شیمانەی هاتنی مندال بە نەو رەهەندەکانی ژیانی فەرهەنگی ئاوەەا بکات."(20)
ئەرکەکی دیکەی فەرگە لە سەسیالیزەکردنی مندالەدا ئەوەیە کە هەوە بدات هەەوەستی بەهایی و شەوازەکانی راڤەکردنی پەبگەیەنێت. کەواتە ئەرکی فەرگە لەم کارایەیدا گەیاندنی کولتوورە، ئەم ئەرکە هاوکات بریتییە لە بنیاتنان و گەەاندان بە شوناسەکی کولتووری. لە پەویستە لەم پەیوەندییەدا جەخت لە هەقیقەتەک بکەین، واتا "ئەوە کە لە کەمەگەدا وەک پەزەتیڤ، ئەوەش کە سیستەمی سیاسی ەەوایەتیی پەدەدات، بە نموونە سەرکەوتن (نەجاح) بەەەی توانستی بەدیهێنانەوە، یان هەشرایەەی و هتد، وەک بابەتی سەرکیی وانە ناگەیەنرێن، بەەکو لە لاوە وەک 'پەیەەوی شاراوە' (hidden curriculum 21) دەگەیەنرێن. زەر جار خودی بەشداریکەران نازانن کە ئەم فاکتەرە لاوکییانە چە واتا و شەوازەکی کاریگەرییان هەیە."(22)
'پەیەەوی شاراوە' بە هەمان شەوەی پلانی فەرمیی فەرکاری کارایە لە سەسیالیزەکردنی مندالەدا، چونکە 'پەیەەوی شاراوە' هەموو ئەو ئەزموونە سەسیالانەی فەربوون لەخەدەگرێت کە مندالەان لە ژیانی ەەژانەی فەرگەدا دەیانکەن، بە نموونە ژیان لە فەرگە لەوبەر پلانکانی فەرکاریەوە، یان ەەنوما و ەەساکانی فەرگە کە پلانی فەرگەیی نین، بەەکو دەسەپێنرێن و کارگەری لەسەر ەەفتاری

فەرخوازان دەنوێنن، ئەوجا چەوساندنەوەی دەربەینی کتوپڕی پەداویستییە خەیەکان، یان ڕیزبەندی لەنێو گرووپدا و دانانی منداڵان لەژێر ڕکێفی مەبەستەکانی دامەزراوەی فەرکاریدا.

لە ‘پەیەوەی شاراوە’دا چەند ڕووشێک هەن کە واتای کرکییان بە سەسیالیزەکردنی منداڵ هەیە. کەشێکی کرکی بریتییە لە فەزا و کات. “ژینگەی فەزایی هەزەکی فەرمەنەرە” بە کاریگەریی بەهێزەوە لەسەر مرۆڤ. شێوەی بینای فەرگە و پەلی وانە کاریگەری لەسەر هەستی حەساوەیی و میزاجی فەرخوازان بە فەربوون دەنوێنن. نەخشەی فەرگە بەووونی پەشانی فەرخوازانی دەدات کە پلاندانەرانی بیناکە چە پەشبینییەکیان بە فەرگە و وانە هەیە و چۆن ژیانی فەرخوازان دەنرخێنن. هەروەها فەرماندنی ژوورەکانی وانە، بە نموونە ڕیزبەندیی مەزەکان، ئەو هەستە بە فەرخوازان دەدات کە مامەستایان چاوەوانیی چی لە ئەوان دەکەن. بابەتەکانی نێو دامەزراوەی فەرگە تەنیا ڕە بە نێوچالاکی و بزووتنی تایبەتی دەدەن: فەرخوازان بەیان هەیە بڕۆن، دابنیشن یان بووەستن، لە بەیان نییە ڕابکەن یان پاببکەون. لە لەپاڵ کەشی فەزادا کەشی کات هەیە. منداڵان بەووونی دەبینن کە کاتی فەربوون لەسەر بنەمای ساڵ و ڕۆژ و سەئات دیاریکراوە، لە ئەوان هاوکات دەبینن کە فەرکاران بە پەچەوانەوە کاتیان هەیە، دەبینن ئەوە فەرکارانن کە پلانەکانی فەرکاری دادەنێن و دەسەڵاتیان هەیە بە ئەوەی سەرەتای وانە و کاری تاک یان گرووپ دیاریبکەن(23).

ڕەکی “‘پەیەوەی شاراوە’ بریتییە لە نرخاندنی ‘ئەنجامەکان’، بەم ڕەیشەوە کار دەکاتە سەر گەشەی کەسێتی بە سەرەنجامەکەوە کە لە نەوان فەرخوازانی باش و ناباشدا جیاوازی لە هەستی خەیی و متمانەبەخەکردندا سەرهەڵدەدات. ئەو منداڵانە کە ئەنجامی فەرگەیی باشیان هەیە، پەشبینییەکی سەقامگیرتری کەسێتیی خەیانیان هەیە لەو فەرخوازانە کە کەمتر سەرکەوتوون. کەواتە فەرگە بەهەزتر لە خەزان دەرفەت بە ئەوە دەخسێنێت کە فەرخوازان خەیان بە کەسانی دی بەراورد بکەن، یان دەرک بکەن کە چۆن ئەوان لە لایەن کەسانی دیکەوە دەنرخێنرێن. بەم شێوەیە نرخاندنی بەدیهێنانە فەرگەییەکان دەبێت بە بەشێکی شوناسی کەسیی.”(24)

ئەمە هاوکات لە فەرگە سەسیالیزاسیۆنی تایبەت بە ڕەگەزەکان دەبینین، لە لەم پەیوەندییەدا پەویستە لە پەگەیاندنی کوڕان و کچاندا ڕەچاوی فەرگەی تەکە یان جیاکراوە بکەین. لە سەسیالیزاسیۆنی فەرگەیی جیای ڕەگەزەکاندا هەر لە سەرەتاوە دیوارێک لە نێوان منداڵانی نێر و مێدا هەڵدەچنرێت، کە ئیدی لەم تەمەنەوە شێوازەکانی دەربەینی ئارەزوویان بە یەکدی، شەرم لە

یەکدی، ناز بەسەر یەکدیدا، سەرهەڵدەدەن، کەواتە لەم تەمەنەوە گەرای کاریگەریی دەروونییەکان لەسەر کوان و کچانی گەنج دادەنرێت، بەم ڕێیەشەوە فەرمی باوی ڕەکخراوی کەمەڵایەتی بەرهەمدەهێنرێتەوە. لە لایەکی دیکەوە گومانی تێدا نییە کە سەسیالیزاسیۆنی ڕەگەزی لە فەرگەی تەکنیکدا نزیکی لە نێوان ڕەگەزەکاندا چەدەکات و بەمەش ترس و شەرمی تایبەتی ڕەگەزییانە کەمدەکاتەوە، لە لەرەش هەشتا هەر بەبە ئاگا یان بەبە مەبەست سەسیالیزاسیۆنی تایبەتی ڕەگەزی ڕووەدات: "کوان زەرتر لە کچان لە وانەدا پرسیاریان لەدەکرێت، ستایش یان سەرزەنشت دەکرێن و بەهەی کەماسی دیسپلینەوە گەڤ دەکرێن. کوان زەرتر لە کچان پەیوەندیی چاویان لەتەک فەرکارانەدا هەیە، فەزاییانە لەیان نزیکترن و زەرتر لە کچان پرسیاریان لەدەکرێتەوە. بە شێوەیەکی دی ببێژین: کوان زەرتر لە کچان ئاگامەندییان لە لایەن فەرکارانەوە پەدەبێت، ئەمەش زەر جار بە پەچەوانەی مەبەستی دیاریکراوی خودی کامەکانەوە(...). بەشداریی کوان لە وانەدا پەبەهاتر دادەنرێت و ئەوان زەرتر وەک شایانی پشتیوانیکردن دادەنرێن، بەیە ڕووەدات کە زەرتر لە کچان هاندەرێن."(25)

٣- کاریگەریی کولتوور لەسەر پرسەی سەسیالیزاسیۆن

لە سەرەوە کەشەی سەسیالیزاسیۆنمان لە ڕووی پەیوەندیی نێوان بکەرانی سەسیالیزاسیۆن (واتا دایک و باوک و فەرگە) و منداڵەوە دیاری کرد. لە هەروەها کولتووریش فاکتەرەکی گرنگی سەسیالیزاسیۆنە، چونکە کولتوور وەک کەافەیەک لە بیروباوەڕ و دەستکەوت و ترادیسیۆن، کە هەموویان "پاشین"ـی کەمەڵگەیەک پەکدەهێنن، هەمیشە ڕەهەی سەروەری خەی دەنوێنێت و کاریگەرە لەسەر گەڵانی کەسەتی.

٣-١- تەگەی کولتوور

کولتوور کە دراوەکی پەواتایە لە هەر کەمەڵگەیەکدا، "بریتییە لە کەی سەرجەم بونیادەکانی ڕەفتار، هەروەها بریتییە لەو هەڵوەست و بەهایانە کە ئەندامانی کەمەڵگەیەکی تایبەتی بەهاوبەشی هەیانن و وەک میرات دەیانگەیێنن بە نەوەکانی دی."(26) کولتوور "بەشەکی کرەکیی ڕووداوە کەمەڵایەتییەکانە"، گرنگترین کارایی کولتوور لەوەدایە کە "جەخت لە بەماوەی کەمەڵایەتی دەکات"، هەروەها لەبەر ئەوەی فەرم بە ڕەفتاری راستینە دەدات، ئەوا کاریگەرییەکی پەوارەیی (معیاری)ی هەیە، جگە لەوە کولتوور "دەستوەژەکە بە

چارەسەری کەش."(27)
ئەم دەتوانین کولتوور بەسەر دوو کایەی سەرەکیدا بەش بکەین: کولتووری مادی (ماتەریەل) و نامادی (هەشەکی). یەکەمیان بریتییە لە شکەفەی مادی و تەکنیکیی کەمەگە، واتا سەرجەم ئەو شتانە دەگرەتەوە کە لە ئاستی گەلانی زانستی کەمەگەیەک جیانابنەوە. لە کولتووری نامادی یان هەشەکی بە پەچەوانەوە بریتییە لە نەرمەکان (پەوارەکان)، جەرەکانی پەشبینیی ئاوەزمەندانە و نائاوەزمەندانە، وەک پەشبینیی زانستی، بەوای ئایینی، ئەفسانە و داستانەکان و هتد.(28)

٣-٢- رەگی کولتوور لە پەگەیاندنی کەستیدا

مرۆڤ بوونەوەرەکی کەمەایەتییە. تەنانەت مەلەتکە لەکاتی هاتنیدا بە نەو جیهان بەندە بە هاومرۆڤانییەوە. لەبەر ئەوەی مەلەتکەی شیرەمژە لە لایەن کەمەگەیەکی تایبەتی و نونەرەکانییەوە بەکرەکی کاری تەدەکرەت، ئەوا پرسیارەکە سەبارەت بە گەلانی مندال پتر ەوو لەو کەمەگە و کولتووره دەکات کە ئەو لە نەویدا پەدەگات. "بە ئەوەی لە واتای کەمەگەی مرۆڤیی وەک فاکتەری سەسیالیزاسیۆن بە ەەفتار تەبگەین، دەبەت خەمان بە کولتوورەوە خەریک بکەین، چونکە کولتوور گرنگترین دراوە لە هەر کەمەگەیەکدا. کولتوور پەکدەت لە بونیادی فەربوو و ەەکخراوی ەەفتار کە مەرکی تایبەتیی کەمەگەیەکن."(29)
بەگومان کولتوور نەک بە شەوەیەکی موجەەد (ئەبستراکت)، بەەکو بە شەوەیەکی بەرجەستە بەەی نونەرەکانییەوە (دایک و باوک، فەرکار، مەلا و هتد) کارا دەبەت. "سیستەمەکانی بەوا (العقیدە) کە مەرجی کولتووریان هەیە، هەروەها تەوانینە سەروەرەکان سەبارەت بە سروشتی مرۆڤ، پاشان مەبەستی ژیانی مرۆڤ و پەیوەندیی ئەو بە ژینگە و هاومرۆڤانییەوە، کاریگەرییەکی بەواتایان لەسەر پرەسەی سەسیالیزەکردن هەیە. کامەکانی هەندەک کولتوور پەروەردەی مندال تەنیا وەک کەشەی تەرکردن دەبینن، مندالەان لە کولتووری دیکەدا وەک بابەتی گوەرایەەی یان بەخەوکردن دەبینرەن، کولتووریش هەیە کە بایەخ بە تەحقیقکردنی کەستیی خە و خودبەدیهەنان دەدات"(30).
کولتوورەک کە لە سەسیالیزەکردنی مندالەدا ئەزموونی کەیی، واتا بەستنەوەی تاک لەنەو ەەنوما دانراوە ترادیسیۆنیەکاندا بەهەند وەربگرەت، ئەو کولتوورە پەگەیشتنی "من"ی کەس ەەتدەکاتەوە، چونکە کەس پەویستە وەک کەرتی کەمە ەەفتار بنونەت و پەیوەندییەکانی خەی دابمەزرەنەت. لە پاشخانی داواکارییە کولتووریەکانەوە کچان و

کوان وەک ژنی ماڵ و دایکی ئایندە، یان وەک پیاوی گوڕایەڵ و دەسەز بە داب و نەرێتی سەروەر، سەسیالیزە دەکرێن. بەم شێوەیە کچان و کوڕان چاو لە نموونەکانیان دەکەن، نموونەکانیش لای کچان بریتین لە هەڤاڵان، دایک و نەنک، پوور و ژنانی دراوسێ و هتد، لە لای کوڕان بریتین لە هەڤاڵان، باوک و باپیر، مام و خاڵ و پیاوانی دراوسێ و هتد. سەرەنجامی ئەم چاولێکرییە یان لاساییە ئەوەیە کە "'من' بە دەگمەن شکڵە دەکات و بەزەریی لەنێو چەوەی نەوچالاکیی کەمەڵایەتیدا دەردەکەوێت، لەرەشدا لە پشتی کردارەکەوە دەمێنێتەوە."(31)

٤- گۆڕانی زمان لای منداڵ

منداڵ لە پرۆسەی سەسیالیزاسیۆندا خۆشە دەکرێت داب و نەریتەکانی کەمەڵ وەربگرێت، تا ببێت بە ئەندامێکی گونجاوی کەمەڵگە، لەم ڕووەشدا ناچار دەکرێت فۆری فەرمە ناسنراوەکانی ئاخافتن ببێت. گەر منداڵ خۆی بە شتێک وشەیەک بدەزێتەوە، ئەوا کەمەڵگە ئەو وشەیەی لەوەرناگرێت. کەمەڵگە بە دیاریکردنی شتێکی تایبەت وشەیەکی دیکەی هەیە، بە نموونە چەو، تەرزە. بەگومان وشەدروستکردنەکانی منداڵ بە ماوەیەک لە یادمانی لەبوردووی خەزانی ناوکیدا (core family) دەمێنێنەوە، لە ناچەسپێن، بەڵکو هەدی هەدی لەبیردەچنەوە.

٤-١- زمان وەک دەرکەوتەی تایبەت بە مرۆڤ

ئەمە دەتواین لە سێ شێوەدا دەرکەوتنی زمان لەنێو مرۆڤدا دیاری بکەین: زمان دەربڕینی ئەو ڕەوشانەیە کە وەک بوونی ئاژەڵی لەنێو دەروونی مرۆڤدا دەژین؛ زمان دەربڕینی ئەو توانستەیە کە دەتوانێت ناو لە هەموو شتەکانی جیهان بنێت؛ لە کۆتاییدا زمان دەربڕینی ئەو توانستەیە کە هەوە دەدات لە پەیڤیندا بە خودی خۆی بگات و بەم ڕەیشەوە زمان دەبێت بە خەریکبوون لەتەک خودی خۆدا.(32)
زمان لە پرۆسەی سەسیالیزاسیۆندا واتای تایبەتی وەردەگرێت. "توانست بە ئەوە کە منداڵ سەسیالیزە بکرێت، بەندە بە توانستی منداڵەوە بە سیمبۆل، ئەمیش بەندە بە توانستی زمانەوە". سیمبۆلەکان لە پەیوەندییە نەومرۆڤییەکاندا "چالاک دەبن و لە دەخە سەسیالەکاندا واتای خۆیان وەردەگرن."(33) گومانی تێدا نییە کە کارایییەکانی مێشک فاکتەرێکی سەنترالین بە فەربوونی زمان، سەرەڕای ئەمە پەدچێت زمان بەتەنیا بەند نەبێت بە فەربوونەوە، چونکە "دەبێت چەند پرۆسەیەکی کۆگنیتیڤی (مەئریفی) گەشە بە پێش فەربوونی زماندا ڕابوورن، کە ئیدی دوای گەیشتن بە 'ئامادەبوون بە زمان'،

زمان بتوانێت بەڕێی وروژێنەرەکانی ژینگەوە ئاوەڵا ببێت.”(34) لێم ڕوانگەیەوە زمان لێنەو پرسەیەکی نوێکردنەوەدا ئاوەڵادەبێت، لێم ڕووتەدا بونیادە شارراوەکانی زمان دەرفەتی دەرکەوتنیان بە دەڕخسێت کە ئیدی لە کۆتاییدا ناوەرۆکەکانی زمان شیاوی فەربوون و پاراستن دەبن.(35)

واتای زمان لە رووی پسیکۆلۆژییەوە لەو پرسیارەدایە کە ڕوودەکاتە مامەڵەی مرۆڤان لەتەک زماندا، یان ئەو پرسیارەیە کە داخۆ ئەوان لەسەر بناغەی چۆ پێشمەرجێک و بە چۆ شێوازێک فێری زمان ببن. زمان لێم ڕوانگەیەوە ئامرازە “بە ئەوەی کەسێک تەڕوانینێک لە بارەی شتەکان بە کەسێکی دی ڕابگەیەنێت”. کەواتە زمان کارەکتەری کرداری هەیە و لێم کردارەدا سێ تەوەرە هەن: تەوەری خۆیی (کەسێک)، تەوەری نێوەیەکی (ئەویدی)، تەوەری بابەتی (لەبارەی شتەکان).(36)

لە هەروەها لە زماندا شێوازی بیرکردنەوەی کەمەڵگەیەک دەردەکەوێت. زمانێک چەند هەژار بێت، بیرکردنەوەی ئەو کەمەڵگەیەش ئەوەندە سادەیە. لەبەر ئەوەی بیرکردنەوە و زمان بە شێوەیەکی مەژوویی گەڕاون و هەردووکیان پێکەوە لەتەک کارەکتەری تایبەتیی کەمەڵگەیەکدا میراتە سەسیالەکیان پێکدەهێنن، ئەوا شێوازی بیرکردنەوە و زمانی کەمەڵگەیەک پێکهاتەی کرێکین لە پرسەی سەسیالیزاسیۆندا، چونکە “ئەو زمانە کە منداڵ فێری دەبێت، کەمتر زمانی خۆیەتی، بەڵکو بەزەریی زمانی کەمەڵگەیە. گەرچی تاکەکەسانی جیاواز دەتوانن سیمای تایبەتی بە شێوازە چەسپیوەکانی دەربڕین و پێیقین و واتا بدەن، لە هەشتا هەر ئەم وەرگێڕینە خۆیانە ناوکەکی هاوبەشیان وەک بناغە هەیە”(37). ئەمە دەتوانین، لە ڕووی سایکۆلۆژییەوە، زمان وەک ئاوێنەی پێیوەندییە سەسیالەکان ببینین. بە هەر حاڵ “زمان گرنگترین بابەتی سەسیالیزاسیۆنە.”(38)

٤-٢- فەربوونی زمانی دایک

٤-٢-١- قۆناغی پێش-زمان

دەربڕینە دەنگییەکانی منداڵی شیرەمژە بریتین لە “کەرەسەیەکی خاو کە لەوەی هەدی هەدی دەنگە ڕاستینەکانی پێیقین دەنە ئاراوە”(39). لە “پێش ئەوەی قۆناغی دەنگی جەختلێکراو وەک وشە دەربکەون، گە و گاڵی پیت لە خە گر و جەختلێنەکراو کارایییەکی پێیوەندیی زمانیانە وەردەگرن”. منداڵی شیرەمژە لە زاری کامەکانەوە دەرک بە قۆناغە دەنگی تایبەتی دەکات و تێگەیشتنی جەخت لەم قۆناغە دەنگانە پێش پێیقینیی خۆیی دەکەون. “لە فەربوونی زمانی دایکدا، بەڕێی پراوکردنی وشە و پێیوەندیی نێوان وشەکانەوە، منداڵ (…) یەکێک لە

گرنگترین هەنگاوەکان دەنێت"(40). لە منداڵی شیرەمژە "لەنێو تاکە ئەزموون و تاکە پێیوەندیدا" ناژی، "بەڵکو لەنێو سەرجەمێتی و بەی ناکۆتای ژینگەیەکدا دەژی کە هەدی هەدی خۆی بە ئەو دەردەخات. ئەوانەش نەوەندی ڕووداون کە خۆیان بە ئەو ئاوەڵا دەکەن."(41)

منداڵ فەری پێیقین دەبێت پێش ئەوەی بیرکردنەوەی بەداربووبێتەوە. گەرچی فەربوونی بەواتای زمان دەکەوێتە ماوەی نێوان ساڵەکانی سێیەم و پێنجەمی ژیانی منداڵەوە، لە منداڵ لە تەمەنی دووساڵییەوە دەستدەکات بە ناونان لە شتەکانی شوێنەوار بە ئەوەی پەداویستییەکانی خۆی بە وشە و ڕستەی پریمیتیڤ (سەرەتایی) دەربڕێت. ئەم ئەدگارەی ڕەفتاری مرۆڤیی بریتییە لە "دەرکەوتنی شەوازێکی بوونی جیاواز لە شەوازی بوونی ئاژەڵ. ئەم شەوازی بوونە لەتەک زماندا لەنێو منداڵدا بەدارد بێتەوە، چونکە منداڵ بوونەوەرێکی مرۆڤییە، کەواتە توانست و پەداویستیی بە زمان هەیە."(42)

منداڵ ناتوانێت بە زمانی دایک و باوکی بئاخڤێت، بە پێچەوانەوە، چۆن ئەو ناچارە زەر داب و نەریت لە دایک و باوکییەوە فەربێت، بە هەمان شێوە دەبێت فەربێت کە چۆ وشەیەک بە چۆ بابەتێک دەگونجێت. ئەو دەبێت ڕەکخستنی وشەکان، شەوازی نووسین و پێتبەندییان فەربێت. کەواتە "گەشەی زمان وەک ڕووداوێکی سەسیالیزاسیۆن، لە بناغەوە سروشتێکی دیالەگیی هەیە. زمان کە لە پێیوەندیی جوتنیی دایک-منداڵدا گەیەنراوە، بەرهەمی بەشداریکردنی نەوکییە لە پراکسیسی کۆمەڵایەتیدا، لەرشدا دایک بریتییە لە نموونەی کەسی ڕووتکراوی سەرەکی."(43) لە دایک نەک تەنیا هەستی خۆشویستی بە وشە دەردەبڕێت، ئەو هاوکات ناچارە هەندێک داواکاریی منداڵ جارەکی دی بخاتە فەرمی وشەوە و ئاڵاستەی منداڵەکیان بکاتەوە. کەواتە "دایک و منداڵ هەر لە سەرەتاوە پێیوەندییەکی زمانییان هەیە، دایک سەرەتا بەڵێی ئەو دیالەگەوە کە دەبێت بیهێنێتە گۆڕێ، جیهانێکی هاوبەشی ئەزموون چێدەکات: کاتێک ئەو ڕەفتاری شیرەمژە ڕاڤە دەکات و واتا بەم ڕەفتارە دەدات، ئیدی هەدی هەدی وا لە شیرەمژە دەکات کە خۆی فێری ئەو جۆرە تەوانین و ڕسایانە ببێت کە زەمینەی وەرگرتنی زمان پێکدەهێنن."(44) لەم ڕوانگەیەوە "منداڵ بەدابەاوی فەری ڕساکانی زمان نابێت، بەڵکو سەرچاوەی ئەو ڕسایانە لە بونیادگەلی کرداری سەسیالدایە."(45)

ئەو وشانە کە منداڵ سەرەتا بەکاریان دەهێنێت، بریتین لە "یەکانەی بەدەر لە گەردانکردنن، لە ڕووی ڕەزمانەوە بەفەرمن (…)، واتا وشەکان لە هەموو ڕەوشەکانی بەکارهێناندا بەبێ گۆڕین لەو شوێنەدا دەگۆڕێنەوە کە منداڵەکە دروستی کردوون یان وەریگرتوون."(46)

زمانی سەرەتای منداڵ لە بنەڕەتدا ئەوەیە کە ناودەنرێت "هەستی یەک وشەیی"، ئەم جۆرە هەستە "بە قووڵترین شێوە بەستراوە بە ژیانی سەسیالی ڕابوردوو و هەنووکەی منداڵەوە. بەبێ دەستتێوەردانەکی وروژێنەر لە لایەن ئەندامانی نزیکترین ژینگەوە، منداڵ ناتوانێت قەناغی گر و گاڵ تێبپەڕێنێت". منداڵ لە نیوەی دووەمی تەمەنی دووساڵییەوە هەنگاو دەنێت بە ئاڕاستەی "هەستی دوو وشەیی"، کە بەزەری "هەستی دەخەکی (situativ)" دەردەبڕێت.(47)
دایک لە گەشەی زمانی منداڵدا ئاگامەندانە ڕۆڵی فەرکاری زمان وەردەگرێت. ئەم ڕۆڵە بەتایبەتی لە فەرمولەکردنەوەدا دەردەکەوێت. بە نموونە گەر منداڵەکە ببژێت 'پکیتەکە بەلەوە'، ئەوا دایک لەڕدا وەڵام دەداتەوە: 'بەڵێ، پسکیتەکە بەربەوە'. دایک لە فەرمولەکردنەوەدا نموونەیەکی دراوی هەستە دەخاتە فەرمی نموونەیەکی دیکەی هەستەوە.(48)
هاوکات فەربوونی زمانی دایک بەچەی بەندە بە گەڕانی بیرکردنەوەی منداڵەوە، لەڕدا ڕۆڵی ژینگە واتایەکی گەورەی بە ئاوەڵابوونی بیرکردنەوە هەیە. گەر ژینگە دەرفەت بە ئاوەڵابوونی منداڵ نەخسێنێت، وەک ئامرازی گەمە، باخچەی منداڵان، دەفتەری منداڵان و هتد، ئەوسا منداڵیی ڕاستینەی ئەو بە شێوەیەکی نەرێنی کاری تێدەکرێت و ئەمەش دەبێت بە ئاستەنگێک لە بەردەم ئەوەدا کە منداڵەکە بتوانێت لەتەک جیهانی منداڵانەی خۆیدا بژی و خۆی پێوە خەریک بکات.

٤-٢-٢- ئاوەڵابوونی زمان لە فەرگە

ئاوەڵابوونی پتری زمان لە قەناغی فەرگەدا دەستپێدەکات. لەڕ فەرکار ڕۆڵی دایک و باوک، بەتایبەتی دایک، وەردەگرێت. گەرچی فەرکار بە زمانەکی نووسراو ئەو ڕۆڵە وەردەگرێت، سەرەڕای ئەوە تەگەیشتنی ئەو بە ئەرکی فەرکاری، ئەوجا شەوازی خۆیی ئەو لە فەرکاریدا و زمانی ئاخافتنی، کاریگەرییان لەسەر گەشەی زمانی منداڵ هەیە. ئەمە بەم پێیە دوو تەوەری کارا لە گەشەی زمانی منداڵدا لە فەرگە دەبینین: یەکەم، زمانی نووسراوە لە کتێبدا کە بە منداڵ دەدرێت، دووەم، تەگەیشتنی فەرکار بە پیشەکی و زمانی خۆیی ئەو.
زمانی نووسراوەی سادە و گونجاو بە جیهانی هەشەکیی منداڵ وا دەکات کە ئەندێشەی لە خۆدا فراوانی منداڵ فراوانتر ببێت، ئەمەش گونجی وشەی منداڵ دەوەمەندتر دەکات. لە لایەکی دی زمانی باوی کەمەڵە بەڵەی وەرگرتن و توانستی سروشتیی منداڵەوە بە لاسایی لەنەو گونجی

وشەی ئەودا دەچەسپێت. لەڕەدا ژینگە ڕاستەوخۆ کاریگەری لەسەر بیرکردنەوە و ئاوەڵابوونی زمانی خەیی منداڵ دەنوێنێت، چونکە "منداڵان لەنێو زمانێکی کولتووریدا پەدەگەن، ئەوان فێری زمانێک دەبن کە بەڕێوەڕووونکردنەوە و بەهاکانی ئەزموونیان پەدەدرێت و ئەمانیش دەرفەتیان بە دەڕخسێنن خەیان لە جیهاندا دەربڕن. منداڵان بەپێی پەیوەندیی زمانییەوە ڕەی خەیان لەنێو کەمەگەدا دەبینێنەوە – کەمەگە کە بە ڕەکەکوتنێکی هاوبەشی بەها دامەزراوە و ئەوان دەبێت فێری ببن. منداڵ هەوە دەدات بەو گرووپە بگونجێت کە ئەو تێیدا دەبزوێت. ئەو تێگانە (مفهوم) کە دەچنە نێو زمانەوە، زەر جار دەربەینن لەبارەی ڕووداوی ترادیسیۆنی و دەبن بە تێگەی ئەوتە کە بەکەیی (کەلەکتیف) ئەزموونکراون. بەم شێوەیە زمان بە تێگەکان کاریگەرییەکی پەروەردەیی وەردەگرێت"(49)، ئەوەش بەگومان بە ئاڵاستەی پەگەیاندن یان تەکدانی کەسێتی، چونکە تێگە موجەردەکانی (ئەبستراکتەکانی) زمان، وەک ناموس، شەرەف، ئەخلاق و هتد، بەرجەستەی جیهانبینییەکانن، کەواتە پێناسەی جیاوازیان هەیە. کەواتە خودی ئەم تێگانە دەشێت لە جەرەکی پێناسەکردندا وشە بن بە دیاریکردنی لایەنێکی ئاژەییانەی مرۆڤ کە سەکسوالێتییە، کەواتە ڕوودەکەنە جەوگرتنی جیهانبینیانەی ئەمەکی سروشتی، لە لە جەرەکی دیکەی پێناسەدا دەشێت وشە بن بە هەوەستی هەشکییانەی مرۆڤ کە لە کرداری ئەودا پەیوەند بە مامەڵەکردنیەوە لەتەک هاومرۆڤانیدا دەردەکەوێت، بە نموونە سەلیدارێتی، ڕاستگەیی، خەشەویستی و هتد.
گەر زمانێک زەر کەم واژەی گونجاوی بە بابەتەکانی پەشبینی و هزرین هەبێت، ئەزمانێکی ستاندارتی نەبێت، ئەوجا ئەو زمانە پابەند بە پەیوەندییە نەومرۆڤییەکانەوە، بەتایبەتی پابەند بە پەیوەندییەکانی پیاو و ژنەوە، بریتی بێت لە بەرجەستەبوونی جیهانبینییەکی ئایینی-پیاوسالاری و هتد، ئەوسا بیرکردنەوە و زمانی منداڵ رواڵەتی و پەهەڵە دەبن، چونکە خودی زمانەکە لەگیکی و مرۆڤدەست نییە کە یاریدەی بدات لە ڕەوتی فەربوونیدا ئەندەشە و پەشبینییە مرۆڤی-منداڵییەکانی خەی گەشەپێبدات.
جگە لەوە بابەت ی نووسراوی وانە تەوەرەکی چالاکە لە پرسەی سەسیالیزەکردندا، چونکە نووسراو بە هەردوو ڕووی ڕاگەیاندنی زمانیانەیدا، واتا گەر ڕەچاوی کەسێتیی مرۆڤیانەی تاک بکات یان نەیکات، کاریگەریی هەیە پابەند بە هەریەکەی ئەو ڕووانەوە، بە واتایەکی ڕوونتر، دەشێت بابەتی وانە ڕەچاوی جیهانبینیی منداڵانەی منداڵ و زمانەکی پەروەردەیی بکات، هاوکات دەشێت ڕەچاوی هیچ کام لەم توخمە زەرووریانەی سەسیالیزاسیۆنەکی مرۆڤدەست نەکات. گومانی تێدا نییە کە ئەم ڕەوشە بایەخی ئەبژەکتیڤیی (مەوزوعیی) هەیە، لە

ئەم تەنیا ڕوویەکی کێشەکەیە، چونکە بابەتی وانە سەربەخۆ نییە لە تێگەیشتنی فەرکار بە ئەرکەکەی، ئەمەش بەوەدا ڕوونەبەتەوە کە شەوازی تێگەیشتنی ئەو بە پیشەکەی، یان تێگەیشتنی ئەو بە پەیوەندیی فەرکار-فەرخواز، ئەوجا زمانی خەیی ئەو وەک فەرکار، ڕاستەوخۆ کاران لە چۆنێتیی وەرگرتنی ئەو بابەتانەدا کە لەنەو کتێبدا تەمارکراون. گەر فەرکار تەنیا جێخت لە نووسراو بکات و وەرگرتنی نووسراویش لە شێوەی دەرخکردندا وەک پێشمەرجی دەرچوون دابنێت، ئەوسا پرسەی سەسیالیزاسیۆن کارایەکی پەمەترسی وەردەگرێت، چونکە هەر لە سەرەتاوە سنوورێک لە بەردەم ئەندەشەی لە خەدا فراوانی منداڵدا دەکێشێت و بە جوینەوەی نووسراوەکان ڕایدەهێنێت، کەواتە ڕەی لەدەگرێت هەشی خەی لە پەیوەندیی ڕەخنەیی نەوان خەی و نووسراودا / تەکستدا پەبگەیەنێت و ئیدی بتوانێت خەی دروست لەمە پەیوەندییە کەمەایەتی و پەدراوە زانستییەکان دەربببڕێت. کەواتە منداڵ بە تەمەن دەچێتە قەناغی کامییەوە، لە لە ڕووی هەشکییەوە بەدەگمەن گەشەی کردووە.(50)

زمانی خەیی فەرکار ڕاستەوخۆ کاریگەری لەسەر منداڵ دەنوێنێت، چونکە منداڵ لە سروشتەوە توانستی لاساییکردنەوەی هەیە: جەری زمانی خەیی فەرکار، جا زمانێک بێت کە پاکژە و پابەندی ڕەزمانە، یان ناوچەیی بێت بە هەڵەی ڕەزمانییەوە، ئەوجا خەدەربەینی ئارام یان جرپنی ئەو و هتد، کاریگەری لەسەر زمانی منداڵ دەنوێنن، چونکە فەرکار لە سەسیالیزەکردنی منداڵدا جەی دایک و باوک دەگرێتەوە و کارایەکەی لە زەر ڕووەوە بە منداڵ گرنگترە لە کارایی سەسیالیزەکەری دایک و باوک. بەگومان نکەی لەوە ناکرێت کە دایک و باوک بە شەوازی خەدەربەین و هەوەی پەروەردەییان، جا خەدەربەینی پوخت و ڕەچاوکەری ڕەزمان بێت یان خەدەربەینی ناتەواو و ناوچەیی و ڕواڵەتی بێت، ڕەڵەک بە ئاوەڵابوونی هەشی منداڵ دەگەڕێن، ئەمەش لە خەیدا کارایەکی فەرکاریە کە ڕوودەکاتە چۆنێتیی دروستکردنی ڕستە لە لایەن منداڵەوە، لە لە بنەڕەتدا ئەرکە سەرەکییەکە لە ئەستەی فەرگەدایە، چونکە فەرگە دادەمەزرەنرێت بە ئەوەی توانست و هەوەست بە منداڵان بگەیەنێت کە لە ڕووی خەییەوە بە ئەوان سوودمەندن و لە ڕووی کەمەایەتییەوە شیاوی بەکارهێنانن. ئەوان بەو ڕەیەوە دەتوانن وەک کەسانی پەگەیشتوو ژیانێکی سەربەخۆ بەڕەوبەرن و هاوکات پەداویستیی کەمەایەتی بە داواکارییەکانی بازاڕی کار مسۆگەربکەن.

بەراوەز

(1) بەوانە:

Allport, G. W.: Persönlichkeit, Meisenheim: Hein, 1960. In: Fröhlich, Werner D.: Wörterbuch zur Psychologie. München 1987, S. 257.

2)) بڕوانە:

Nestvogel, Renate: Sozialisationstheorien: Traditionslinien, Debatten und Perspektiven. In: Becker, Ruth/ Kortendiek, Beate (Hg.): Handbuch Frauen- und Geschlechterforschung. Wiesbaden 2004, S. 155.

(3) Stumm, Gerhard / Pritz, Alfred (Hg.): Wörterbuch der Psychotherapie, Wien 2000, S. 503.

(4) http://www.socioweb.org/lexikon/index.ht.

(5) Brocher, T.: Das Ich und die Anderen in Familie und Gesellschaft, Oeffingen 1976, S. 7.

(6) Hurrelmann, Klaus: Einführung in die Sozialisationstheorie, Weinheim Basel 2002, S. 14

(7) Bühler, K.: Abriß der geistigen Entwicklung des Kleinkindes, Heidelberg 1967, S. 68

(8) Mann, Leon: Sozialpsychologie. Weinheim und Basel 1997, S. 18

9)) بڕوانە:

Montada, Leo: Themen, Traditionen, Trends, S. 78f. In: Oerter ./ Montada: Entwicklungspsychologie, München 1987

پێویست بە کاریگەریی جووتسەرییەوە لەنێوان دایک و باوک و پەروەردکاران لە لایەک، منداڵان لە لایەکی دی، کەنسەپتی جیاواز هەن: سۆسیالیزەکردنی پێچەوانە-چالاک (retroactive)، سۆسیالیزەکردنی جووتلایەنی/ بیلاتەرال (bilateral)، سۆسیالیزەکردنی گونجێنەر (integrational). بڕوانە هەمان سەرچاوەی پێشوو، لا 79.

(10) Ebenda, S. 79.

(11) Ebenda, S. 80.

(12) Schmidbauer, M.: Einf. in die Sozialpsychologie, München 1985, S. 43

(13) Secord u. Backman: Sozialpsychologie, Frankfurt/M 1980. Zit. Nach Schmidbauer, a.a.O., S. 43.

(14) ebenda, S. 43.

(15) Hunger, Ina: Geschlechtsspezifische Sozialisation bis zum Schuleintritt – Hintergründe und Reflexionsanlässe, S. 241. In W. Beudels, N. Kleinz & S. Schönrade (Hrsg.). Bildungsbuch

Kindergarten: Erziehen, Bilden und Fördern im Elementarbereich, Dortmund 2010.

(16) Ebenda, S. 241.

(17) Ebenda, S. 242.

(18) Chodorow, Nancy: Das Erbe der Mütter, München 1985, S. 108 f.

19)) باخچەی منداڵان وەك نووندەكی گرنگی سۆسیالیزەكردن لە هەندەك ناوچەی كولتووریدا دەگمەن یان تەواو پشتگوێخراوە. بە نموونە نەك تەنیا لە قەزا و ناحیە و گوندەكان، بەڵكو هەروەها لە شارەكانی هەرێمی كوردستاندا، زۆرینەی منداڵان بەبەرین لە باخچەی منداڵان و لە كەڵانەكاندا سۆسیالیزە دەكرێن.

(20) Klafki, Walter: Gesellschaftliche Funktion und pädagogischer Auftrag der Schule in einer demokratischen Gesellschaft. In: Braun, Karl-Heinz / Müller, Klaus / Odey, Reinhard (Hrsg): Subjekt-Vernunft-Demokratie. Weinheim, Basel 1989, S. 25.

21)) "پەیڕەوی شـــــــــاراوە" (hidden curriculum) تەگەیەكە كە ئەنترۆپۆلۆژی كولتووری فیلیپ و. جاكسن لە نووسینی („Life in Classrooms“, 1968) گەڵانی پێدا. مەبەستی واژەی "شاراوە" ئەوەیە كە ئامانجگەلی نهێنی بەبێ ویستی خە دادەنرێن و بە ڕاشكاوی دەرنابڕێن، بەڵكو بەبێ ئاگا لە لایەن فەركارەوە بەڵێی هەبژاردنی یەكلایەنەی ناوەرەكەكانەوە، هەروەها بەبێ گرنگیدان بە ژیانی ڕۆژانەی فەرخواز لەنێو فەرگەدا، ئەنجام دەدرێن. ژیانی فەرخوازان خەی لە پشت پلانە فەرمییەكانی فەركارییەوە دەبینەتەوە.

(22) Zimmermann, Peter: Grundwissen Sozialisation, Opladen 2003, S. 129.

(23) Ebenda, S. 132.

(24) Ebenda, S. 132.

(25) Ebenda, S. 149f.

(26) Mann, Leon, a.a.O., S. 16.

(27) König, René (Hrsg.): Soziologie. Das Fischer Lexikon, Frankfurt/M 1967, S. 163.

(28) Ebenda, S. 164.

(29) Mann, Leon, a.a.O., S. 15f.

(30) Ebenda, S. 23.

31)) جەلال، كاوە: كەشی پەروەردەی فەركاری لە هەرێمی كوردستان.

ڕەخنە و ئەلتەرناتیڤ. گۆڤاری کوردەلەجی، ژ 1. سلێمانی 2008. لا 252.
(32) König, Karl: Die ersten drei Jahre des Kindes, Stuttgart 1994, S. 31.
(33) Griese, Hartmut M.: Soziologische Anthropologie und Sozialtheorie, Weinheim Basel 1976, S. 29.
(34) Ebenda, S. 30.
(35) Ebenda, S. 30.
(36) Grimm, Hannelore: Sprachentwicklung: Voraussetzungen, Phasen und theoretische Interpretationen, S. 583f. In: Oerter / Montada: Entwicklungspsychologie, München 1987.
(37) Lindesmith, A. R. u.a.: Symbolische Bedingungen der Sozialisation, Frankfurt/M, 1983. S. 49.
(38) Berger, Peter L./ Luckmann, Thomas: Die gesellschaftliche Konstruktion der Wirklichkeit. Eine Theorie der Wissenssoziologie, Frankfurt/M. 1972, S. 63.
(39) Bühler, Karl, a.a.O., S. 78.
(40) Ebenda, S. 79.
(41) König, K., a.a.O., S. 27.
(42) Berlson und Steiner: Menschliches Verhalten, Bd. 1, S. 84, zit. n. Griese, Hartmut M., a.a.O., S. 28.
(43) Grimm, Hannelore, a.a.O., S. 599.
(44) Ebenda, S. 600.
(45) Ebenda, S. 600.
(46) Bühler, Karl, a.a.O., S. 86.
(47) Griese, Hartmut M., a.a.O., S. 31.
(48) Grimm, Hannelore, a.a.O., S. 608.
(49) Ebenda, S. 63.
50)) بە ڕوونکردنەوەی ئێم ڕەوشە دەتوانین نموونەی کۆنکرێت لە هەرێمی کوردستان بهێنینەوە. منداڵان کە دوای قۆناغی هەرزەکاری دەچنە قۆناغی گەنجێتییەوە و خوێندنی ئامادەیی تەواو دەکەن، بەدەگمەن لە ڕەوتی پرۆسەی فێرکاریدا، یان باشتر ببێژین: پرۆسەی خوێندندا، گەچانەکی مەئریفییان پێدراوە بە ئەوەی بتوانن لە زانکۆدا خۆیان بەگونجاوی پێبگەیێنن، تەنانەت زانکۆ بەدەگمەن دەتوانێت ئەو گەچانەیان پێبدات، چونکە نەک تەنیا نووسراوی فێرگەکان کەپیی سیستەمی فێرکاریی دەوڵەتانی ئەوتۆن کە گەڕانی زانستی و تەکنەلۆژی تێیاندا لە ئاستێکی بەرزدایە و منداڵانیش

بەنەو پرسیەکی دیکەی سەسیالیزەکردندا تەدەپەن، بەکو هەروەها زەرینەی فەرکارانیش تەنیا ئەرکەکی پیشەیی مووچەمسەگەر ئەنجام دەدەن و خەیشیان بە شەویەکی نیوەناچە پەگەیەنراون، جگە لەو فەزای کارکردن، واتا شەوازی دروستکردنی بینا و پەیی پەلەکان بارن بەسەر سەسیالیزەکردنەو، ئەوجا لەکارخستنی ئەتەرەتیی (دەستەیشتوویی) فەرکار / مامەستا، ئەوانی ئەوەندەی دی لە کارەکەیان بەزارکردوو، وەک سەرەنجامی ئەم ەوشە "بەگشتی" گەنجانی بەدخوو و تەمەە سەریانهەداو کە لە زانکە بەدەست قورسیی بابەتەکانەو تەنیا دەکەووزەنەو، خەپەشاندان دەکەن بە کەمکردنەوەی ەەژەی بابەتی وانە، یان گەر بەهەی تەمەەی یان گرنگینەدانیانەو بە فەربوون دەرنەچن، ئەوا خەپەشاندان دەکەن و داوای دەرچواندنیان دەکەن، هەروەها ەوودەدات کە زەر جار خەیان "ەەسای پەینەو" (عبوور) دەسەپەنن، پاشان کە زانکە تەواو دەکەن، بەوانامەکەیان لە ماەەو بە دیواردا هەەدەواسن، هاوکات لە هەموو جەیەک بە دەنگی بەند دەیدرکەنن کە "لە زانکە هیچ فەرنەبوون". ئەمە نموونەیەکە بە پرسەیەکی سەسیالیزاسیەنی شکستهەناو، کە تەیدا دامەزراوەکانی سەسیالیزەکردن، وەک خەزان، فەرگە، وەزارەتەکانی فەرکاری، بەچالاکی بەشدارن، لە هەروەها میدیاکان کە ەاستەوخە کاریگەری لەسەر پتر گەندەکردنی پرسەی سەسیالیزاسیەن دەنوەنن، چونکە ئەوان زەر جار خەکوشتنەک یان خەپەشاندانی فەرخوازانی تەمەە وەک ەەوا پەخش دەکەن، بەمەش "دەهەە بە پەردان بە بەسەروبەری و تەمەەی دەکوتن"، نەک بە پەچەوانەو لە شەوەی ئاماژەدان یان ەوونکردنەو یان هەقپەیقین هەو بدەن بە ئەوەی بەدجەرەتیی سەسیالیزەکردنی خەزانی و فەرگەیی پەشان بدەن و بەمەش بەشداریی نەگەتیفی خەزان و فەرگە لە بەدجەرەتییەدا بهەننە ئاگایی گشتییەو.

سەرچاوەکان

- Allport, G. W.: Persönlichkeit, Meisenheim: Hein, 1960. In: Fröhlich, Werner D.: Wörterbuch zur Psychologie. München 1987
- Brocher, T.: Das Ich und die Anderen in Familie und Gesellschaft, Oeffingen 1976.
- Berger, Peter L./ Luckmann, Thomas: Die gesellschaftliche Konstruktion der Wirklichkeit. Eine Theorie

.der Wissenssoziologie. Frankfrt/M. 1972
- Bühler، K.: Abriß der geistigen Entwicklung des Kleinkindes، Heidelberg 1967
- .Chodorow، Nancy: Das Erbe der Mütter. München 1985
- Griese، Hartmut M.، Soziologische Anthropologie und .Sozialtheorie. Weinheim Basel 1976
- Grimm، Hannelore: Sprachentwicklung: Voraussetzungen، Phasen und theoretische Interpretationen. In: .Oerter / Montada: Entwicklungspsychologie، Münchem 1987
- Hunger، Ina: Geschlechtsspezifische Sozialisation bis zum Schuleintritt – Hintergründe und Reflexionsanlässe. In W. Beudels، N. Kleinz & S. Schönrade (Hrsg.). Bildungsbuch Kindergarten: Erziehen، Bilden und Fördern im Elementarbereich. Dortmund 2010
- Hurrelmann، Klaus: Einführung in die Sozialisationstheorie. Weinheim Basel 2002
- Klafki، Walter: Gesellschaftliche Funktion und pädagogischer Auftrag der Schule in einer demokratischen Gesellschaft. In: Braun، Karl-Heinz / Müller، Klaus / Odey، Reinhard (Hrsg): Subjekt- .Vernunft-Demokratie. Weinheim، Basel 1989
- König، Karl: Die ersten drei Jahre des Kindes. Stuttgart .1994
- König، René (Hrsg.): Soziologie. Das Fischer Lexikon. .Frankfurt/M 1967
- Lindesmith، A. R. u.a.، Symbolische Bedinungen der .Sozialisation. Frakfurt/M. 1983
- Mann، Leon: Sozialpsychologie. Weinheim und Basel 1997
- Montada، Leo: Themen، Traditionen، Trends، S. 78f. In: Oerter / Montada: Entwicklungspsychologie، Münchem 1987
- Nestvogel، Renate: Sozialisationstheorien: Traditionslinien، Debatten und Perspektiven. In: Becker، Ruth/ Kortendiek، Beate (Hg.): Handbuch Frauen- und .Geschlechterforschung. Wiesbaden 2004
- Schmidbauer، M.: Einf. in die Sozialpsychologie، München

1985
- Secord u. Backman: Sozialpsychologie، Frankfurt/M 1980
- Stumm، Gerhard / Pritz، Alfred (Hg.): Wörterbuch der Psychotherapie، Wien 2000.
- Zimmermann، Peter: Grundwissen Sozialisation. Opladen 2003.

سرچاوەی ئینترنێت:

http://www.socioweb.org/lexikon/index.ht.